

NADA BEZIĆ

Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb

TAMBURICA – HRVATSKI IZVOZNI PROIZVOD NA PRIJELAZU 19. U 20. STOLJEĆE

U razdoblju od 1880. do 1918. tamburaška je glazba u Hrvatskoj bila dio građanskog života. Muziciranjem na tamburicama Hrvatska se predstavljala strancima – onima koji su dolazili kao gosti i onima koji su čuli hrvatske tamburaške ansamble u Europi. Hrvati su osim u obje Amerike osnivali takve ansamble i u Africi i Indokini. Tamburice je masovno proizvodio i izvezio Janko Stjepušin u Sisku, a zaslužan je i za izdavanje časopisa *Tamburica*, u kojem su objavljeni i aranžmani američkih pjesama.

Ključne riječi: tamburica, povijest, Hrvatska

Uvod

Baveći se glazbenom prošlošću Zagreba, poglavito 19. stoljeća, nerijetko sam nailazila na dokaze o muziciranju na tamburicama, i to ne kao o nečemu što je grad "uvozio" iz ruralnih sredina, nego kao o imanentnom dijelu gradskog glazbenog života. Opći pregledi povijesti hrvatske glazbe spominju tamburašku glazbu kao "najmasovniju i najobuhvatniju" u Hrvatskoj (Županović 1980:261), no ipak joj, posve razumljivo, u usporedbi s glavnim osnovicama gradskoga glazbenog života (poput opere i glazbenih škola) pridaju vrlo malo pozornosti.

Pregledavajući časopis *Tamburica*, koji je izlazio u Sisku od 1903. do 1914. godine, pronašla sam pregršt podataka o muziciranju na tamburicama na koje nisam naišla u dosadašnjoj literaturi (Andrić 1962, Leopold 1995, Bonifačić 1993, 1995). Kada sam k tome dodala podatke iz bilježaka i građe u gotovo posve neistraženoj ostavštini Milana Stahuljaka,¹ zaključila sam da je tamburica, uz to što je bila važna za

¹ U ovoj zanimljivoj i nedovoljno istraženoj ostavštini, koja se čuva u Arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu (HGZ), nalazi se, uz biografsku građu i rukopise njegovih

građanstvo u doba Austro-Ugarske, bila i ono s čime se Hrvatska prezentirala strancima, bilo da su oni dolazili ovamo ili su Hrvati odlazili na gostovanja u inozemstvo, odnosno tamo osnivali ansamble. Riječ je o dosad manje istraživanim kontekstima glazbovanja kao što je, primjerice, sviranje za političke uglednike i inozemne turiste.

Istraživanje sam ograničila na razdoblje od 1880. do 1918., s naglaskom na godine oko prijelaza 19. u 20. stoljeće. Godine su omeđene prvim tamburaškim koncertom u Zagrebu i završetkom Prvoga svjetskog rata, kad je u novoj političkoj situaciji uloga tamburice postala drukčijom.

No tamburaško je muziciranje bilo dio gradskoga glazbenog života još prije, u doba hrvatskog narodnog preporoda, kad je tamburica postala simbol ilirskog, odnosno južnoslavenskog i hrvatskog nacionalnog instrumenta (Bonifačić 1993:205). U Osijeku je, u ozračju preporoda, Pajo Kolarić 1847. osnovao prvi tamburaški ansambl, o čijem su djelovanju sačuvani podaci, premda se može pretpostaviti da su slični "pionirski, (polu)amaterski ansambli svjesne rodoljubne orijentacije postojali u Slavoniji i prije Kolarićevog" (Bonifačić 1993:207). "Intelektualna ilirska elita" u Zagrebu je promicala tamburicu putem repertoara (najpoznatiji je primjer popijevka *Tamburaška* Vatroslava Lisinskog) i zasigurno je mogla čuti muziciranje tamburaških ansambala. Međutim to su vjerojatno bili folklorni seoski, dijelom i varoški tamburaški ansambli, koji su nastupali uglavnom u gostionicama i kavanama (Blažeković 1990). Tek će nekoliko desetljeća kasnije, nakon 1880., građanstvo u Zagrebu i diljem Hrvatske na drugi način početi dvojako sudjelovati u promicanju tamburice: aktivno, svirajući u amaterskim tamburaškim ansamblima i pasivno, slušajući njihove nastupe.

U Zagrebu je prvi *službeni* tamburaški koncert održan 1880. godine: u kazalištu su nastupili vukovarski tamburaši Glazbenog društva "Dunav" s dirigentom Ivanom Sladačekom.² Uskoro, 1882. godine, iz Osijeka je u Zagreb na studij stigao 19-godišnji učenik Paje Kolarića Mijo Majer i pri pjevačkom društvu "Hrvatska lira" osnovao prvi zagrebački tamburaški ansambl. Svirajući su bili uglavnom studenti, a prvi javni nastup imali su u lipnju 1883. godine u Hrvatskom glazbenom zavodu (Stahuljak 1929:42).³ Uz Majera je među vodećim promicateljima tamburaške glazbe u Zagrebu djelovao i Milutin Farkaš, a brojna tamburaška društva osnivana su mahom pri već postojećim pjevačkim društvima.

---

skladbi i vrlo mnogo građe o temama koje su zanimale Stahuljaka: o citri i gitari u Hrvatskoj, građa o pojedinim glazbenicima, prijepisi skladbi Ivana Padovca i dr. U novije vrijeme o Stahuljaku je pisao Andrija Tomašek (2000:61-110).

² Dosad nije istraženo kojeg je to datuma bilo. Podatak da je koncert održan u kazalištu donosi Siniša Leopold (1995:34), a Branka Ban (1995:61) je identificirala ansambl, ali dodala kako nije poznato ni gdje ni kojeg je datuma koncert održan.

³ Podatak o mjestu održavanja koncerta potječe od Milana Stahuljaka. U arhivu HGZ-a nije sačuvan program toga koncerta.

Svirači u gradskim tamburaškim društvima bili su amateri, ali glazbeno obrazovani, a dolazili su iz intelektualnih krugova (suci, profesori i dr.). Još i danas neki pripadnici zagrebačke "intelektualne elite" čuvaju u svojim domovima tamburice iz onog doba.⁴ U doba oko 1900. intelektualci su smatrali sviranje na tamburici svojim doprinosom političkoj borbi protiv habsburške dominacije.⁵ Sviranje je dakako služilo i za glazbeni užitak i razonodu, no društva koja su osnivala tamburaške ansamble imala su tako i vrelo prihoda, jer su tamburaši na društvenim priredbama nadomjestili svaku drugu glazbu (Mutak 1938). Repertoar im se sastojao uglavnom iz kombinacije obradbi folklornih melodija i plesova te popularnih melodija iz ondašnjih opera i opereta.⁶

Zanimljivo je da su tamburicu prihvatili i članovi 53. pješačke pukovnije, čiji su pripadnici desetljećima sudjelovali u glazbenom životu Zagreba, popunjavajući orkestre ili samostalno priređujući nastupe. Godine 1904. u časopisu *Tamburica* objavljena je uz kratak komentar fotografija Prvog častničkog tamburaškog zbora c. i k. pješačke pukovnije br. 53 u Zagrebu (S.n. 1904a:31).

***Tamburica* i proizvodnja tamburica**

Vlasnik prvog hrvatskog tamburaškog časopisa *Tamburica*, te njegov urednik do 1907. bio je Janko Stjepušin, rođen u Petrinji 27. 12. 1861. godine. Kako piše Josip Andrić, Stjepušin je bio po zanimanju učitelj plesa, a "pokušao je nešto i skladati" (Andrić 1962:18). U Sisku⁷ je 1891. osnovao tvornicu tamburica,⁸ koja je proizvodila 3-4.000 tamburica godišnje, a bila je aktivna barem do godine 1925.⁹ Najviše izvoza donosile su mu narudžbe hrvatskih i srpskih tamburaških društava iz Sjeverne i Južne Amerike. Svoje je instrumente Stjepušin izlagao te dobio medalje na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. i na Pariškoj svjetskoj izložbi

⁴ Zahvaljujem akademiku Andri Mohorovičiću na ovom podatku.

⁵ O tome je pisala Ruža Bonifačić (1995:70).

⁶ Tako je vjerojatno prva glazba Giuseppea Verdija koja je u Zagrebu zazvučala nakon skladateljeve smrti 27. 1. 1901. bila odsvirana upravo na tamburicama: na koncertu društva "Kolo" 8. 2. izveden je ulomak iz opere *Traviata* u obradi za tamburaški zbor (Goglia 1942:79).

⁷ Sisak i Petrinja su po svoj prilici bili žarište umijeća građenja tambura. Zabilježen je majstor graditelj tamburica na području Siska i okolice imenom Mišo Rajhart, koji je izložio svoje tamburice na gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1864. (Novak 1869:12). I Antun Jordan, o kojemu će kasnije biti riječi, potjecao je iz toga kraja. Konačno, sačuvan je i cjenik sisačke tvornice tambura Stjepana M. Gilga iz godina nakon 1934. (ostavština Stahuljak), na kojem je na naslovnoj stranici zapisano da je tvornica utemeljena 1894. (Daljnje istraživanje bi možda pokazalo da je Gilg preuzeo Stjepušinovu tvornicu).

⁸ Spominje se i 1889. godina kao godina osnivanja tvornice (S.n. 1925:2).

⁹ Posljednji podaci o postojanju tvornice koje sam u dosadašnjem istraživanju pronašla potječu iz 1925.: članak o Stjepušinu (S.n. 1925) i cjenik tvornice za godinu 1925-1926. (ostavština Stahuljak).

1900.¹⁰ Osim *Tamburice* Stjepušin je objavio i više od 300 tamburaških partitura te nekoliko *Tamburica koledara*. Umro je u Zagrebu 1943. godine, "osiromašen i zaboravljen" (Andrić 1962:18).

Prema katalogu tiskanom vjerojatno godine 1905. možemo vidjeti koliko je Stjepušinovo poslovanje bilo razrađeno. U njegovoj su se tvornici proizvodile sve vrste tamburica, a bile su svrstane prema vrsnoći i cijeni u sljedeće kategorije: kućarske, seljačke, pučke, narodne, građanske, dvoranske, sisačke (obložene "amerikanskim" orahovim ili crnim drvetom), velegradske, svjetske i biserne (S.n. 1905). U katalogu Stjepušin ne navodi zašto je prozvao pojedinu vrstu tamburica tim imenima premda je očito da je želio u pravilu istaknuti kome su namijenjene. Tako su kućarske i seljačke namijenjene seljačkim tamburaškim (školskim) zborovima, pučke — mlađim zborovima, narodne — malogradskim i obrtnim zborovima, građanske — gradskim i društvenim zborovima. Nakon toga slijede skuplje tamburice finije izrade, pa je i oznaka komu su namijenjene drukčija: dvoranske su namijenjene boljim zborovima, velegradske — — onima koji žele imati potpuno izvrsne i lijepe tambure, svjetske — — onima koji žele imati "uresne" tambure i biserne — onima koji žele imati "izvanredno fino izrađene i biserom urešene tambure". Razlozi odabira imena se nadalje nalaze u podacima tko ih je izradio (primjerice svjetske su izradili "prvi i najbolji radnici", dok su sisačke izradili "stariji i vješti radnici"), iz kojeg su materijala i koja im je cijena (npr. najjeftinije su kućarske, dok su biserne za polovicu skuplje od svjetskih).

Sviranje tamburica za strance u Hrvatskoj

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće tamburica je postala toliko važna u građanskoj kulturi u Hrvatskoj da je bila redovito uključivana u programe priređene najvažnijim gostima. Franjo Josip I. nije u tome bio iznimka. Kad je 1895. posjetio Zagreb, iste su mu večeri organizirana dva glazbena događaja vrlo karakteristična za ono doba: prvo je u kazalištu odslušao završni ulomak najpopularnije hrvatske opere *Nikola Šubić Zrinjski* Ivana Zajca, a prije počinka mu je priređena ponoćna bakljada i serenada ispred Banskih dvora, gdje je noćio.¹¹ U serenadi su sudjelovali članovi pjevačkog društva "Kolo", koji su otpjevali himnu *Zdravo kralju* Ivana Zajca i *Lijepa naša domovina* (Goglia 1942:67), a nastupio je i ogroman orkestar od 150 tamburaša, koji su pod ravnanjem Milutina Farkaša odsvirali *Hrvatsko kolo* Mije Majera (Stahuljak 1905:7).¹² *Zrinjski* govori priču o hrabrim Hrvatima, koji se bore protiv Turaka, *Lijepa naša domovina* je postala

¹⁰ Podatak preuzet iz tiskanog kataloga (S.n. 1905).

¹¹ Vrlo opširan i zanimljiv prikaz boravka Franje Josipa I. nalazi se u članku u *Narodnim novinama* (S.n. 1895). Prema tom izvoru u serenadi su sudjelovali pjevači "Kola", "Merkura", "Sloge" i "Slobode", obje vojničke glazbe pješačkih pukovnija br. 53 i 101, glazba varaždinske građanske grenadirske čete te veliki tamburaški zbor.

¹² Milan Stahuljak je pri opisu tog događaja dodao: "Tu je bilo života! A i uspjeh bio je lijep!"

himnom, a Majerova je skladba stilizirano kolo, tako da se čini da su organizatori vladareva boravka u Zagrebu htjeli predstaviti ne samo najbolju glazbu nego i onu koja je u to doba budila nacionalnu svijest. Pitanje je naravno koliko je umorni car mogao toga biti svjestan, pogotovo ako uzmemo u obzir da navodno nije mnogo mario za glazbu.¹³

Zanimljivo je da tamburica nije bila samo zvukom predstavljena uvažanim gostima, nego im je bila i pokazivana. Na fotografiji prostorije u Banskim dvorima uređene za posjet prijestolonasljednika Rudolfa i njegove supruge Štefanije 10. 6. 1888. prevladava narodno stvaralaštvo: zastori, prostirke i tepisi, a na zidu su dvije tamburice.¹⁴

Upoznavanje visokih gostiju s tamburaškom glazbom događalo se i u malim mjestima, primjerice u Opeki kraj Varaždina, koju je 1909. posjetio nadvojvoda Ferdinand sa suprugom. Anonimni je izvjestitelj u *Tamburici* (S.n. 1909:28) napisao da su se oba visoka gosta "začudili kada im je dr. Matić [voditelj tamburaškog ansambla] protumačio da to nisu tamburaši od zanata, već poljodjelci, koji po danu oru i kopaju na polju, a na večer si vrieme prikraćuju sa tamburicom i pjevaju svoje narodne pjesme".¹⁵

Tamburice su polučile slavu i pred strancima koji su ih posve slučajno čuli. O tome govori zgodna "Iz veselih dana 'hrv. dil. tamburaškog zbora' u Dubrovniku" iz pera stanovitog Antuna Gjivanovića, objavljena u časopisu *Tamburica* godine 1906.¹⁶ Na žalost Gjivanović nije naveo kada se zbio događaj koji je opisao. U skromnoj literaturi o glazbenom životu Dubrovnika na prijelazu 19. u 20. stoljeće nisam našla podatke o navedenom tamburaškom društvu, osim spominjanja njihova nastupa u Gružu 1908. godine, što je, kako kaže izvještaj, bio lijep uspjeh za društvo koje je "u malo vremena" divno napredovalo (S.n. 1908:65). U knjizi W. Kolara (1975:6) piše da je ono osnovano 1895. godine, dakle "veseli dani" su bili između 1895. i 1906. godine.

Priča je sljedeća: u općinskoj kavani u Dubrovniku svirao je "Hrvatski diletantski tamburaški zbor" sastavljen od 18 tamburaša te dvoje udaraljkaša (bubanj i tamburin). Jedne je večeri među gostima bio i neki stranac, koji ih je pozvao da nešto odsviraju pred njegovom jahtom, usidrenom kraj Lokruma. Nakon što su priredili "muziku na vodi", tj.

---

¹³ Nije to bio jedini susret Franje Josipa I. s tamburaškom glazbom: godinu dana kasnije u Osijeku je slušao tamburašku kapelu Ignje Roesmera, kojom je ravnao Ivan Sladaček (Ban 1995:61).

¹⁴ Fotografija iz Muzeja grada Zagreba, objavljena u katalogu *Zagrebačka fotografija u doba Habsburgovaca* (S.n. 2001).

¹⁵ U ovom je slučaju riječ o uvjerenju slušatelja da izvođači (tamburaši) nisu amateri, nego profesionalci. Dvadesetak godina kasnije seljaci su uvelike "kultivirali" svoje muziciranje, pa je glede načina izvođenja bila uobičajena "retorička figura o gospodi koja se 'čude' i 'ne vjeruju' da bi seljaci tako 'skladno' pjevali, već misle da su to 'preobučena gospoda'" (Ceribašić 1998:32).

¹⁶ Gjivanović je taj tekst objavio iste godine i u časopisu *Crvena Hrvatska* (16/28:1-2).

odsvirali nekoliko koračnica plutajući na trima lađama, tamburaši su bili pozvani da sljedeći dan održe pravi tamburaški koncert na jahti.

Gjivanović je napisao da je stranac bio "amerikanski milijunar Gordon Bennett, vlasnik lista 'New York Herald'". Radilo se dakle o Jamesu Gordonu Bennettu mlađem, sinu osnivača *Herald Tribunea*, tada najvećih novina u SAD-u. Bennett ml. proširio je očevo poduzeće i 1887. g. osnovao *International Herald Tribune*, a budući da je bio rođen 1841. možemo zaključiti da je u doba svojeg ljetovanja u Dubrovniku imao oko 60 godina.

Tamburaši su pripremili program u kojem nije bilo niti trunke hrvatske glazbe. Između neke koračnice na početku i kraju nizali su se aranžmani tada popularne "ozbiljne" glazbe: uvertira iz Flotowljeve opere *Alessandro Stradella*, Čajkovskijeve *Pjesme bez riječi*, ljubavni duet iz Bizetove *Carmen* i "veliki potpouri" iz Verdijeva *Rigoletta*. Na Bennettovoj jahti tamburaši su bili lijepo počašćeni, a prije nego što je koncert počeo, Bennett je uzeo u ruke jednu tamburicu i stao po žicama grepsti, kako to piše Gjivanović. Nastavak događaja je bio nadasve zabavan: Bennett je zviždao neku melodiju i kada su mu svirači rekli da bi je mogli naučiti svirati ako ju nekoliko puta ponovi, Bennett je uzeo od bubnjara štapić i pitao smije li biti njihov kapelnik tj. dirigent. Svirači su se naravno složili s time, no Bennettovo dirigiranje je bilo posve neobično: davao je znakove mahanjem rukama, glavom i tijelom, skakanjem u čučanj i laganim udarcima štapića po glavi svirača. Na kraju je iskazivao svoju radost "na sve moguće načine", izjavio da nikada neće zaboraviti veselje koje su mu tamburaši priredili te ih je nagradio velikodušnim čekom.

Povijesnica turizma u Dubrovniku obiluje uglednim i poznatim gostima poput Bennetta ml., ali vjerojatno nema toliko mnogo detaljnih opisa o njihovim doživljajima. Ako postoji neka biografija osnivača *International Herald Tribunea*, možda se u njoj krije ne samo opis Dubrovnika nego i podatak o tome je li Bennettovo oduševljenje tamburicama imalo trajnijih posljedica.¹⁷

Premda tamburica nije bila tipičan instrument Dalmacije, njezina uloga "svehrvatskog" instrumenta već je početkom 20. st. bila toliko jaka da je ona mogla zastupati bilo koju regiju Hrvatske. Na primjer, kad su pripadnici austrijske aristokracije 1908. godine organizirali u Beču predavanja o Dalmaciji, pozvali su tamburaški orkestar iz Dubrovnika da svira za vrijeme čaja koji se služio nakon predavanja. O tome je pisao Milan Stahuljak (1908:56) i zaključio: "Gdje se hoće prikazati Dalmacija kao jedan dio hrvatskoga življa s kulturnog gledišta tu ne smije izostati ni tamburica, jer i ona nosi dio hrvatske kulture."¹⁸

¹⁷ Ako se zgoda zbila prije 1901. godine, možemo pretpostaviti da je susret s ekscentričnim američkim bogatašem možda ponukao Ilara Spiletka, osnivača Hrvatskog diletantskog tamburaškog orkestra, da 1901. godine emigrira u Ameriku (Kolar 1975:6).

¹⁸ Gotovo pola stoljeća kasnije tamburice su postale "masovnim, a to znači i standardnim socijalističkim i jugoslavenskim glazbalom" i počele su se stoga "svirati i u krajevima

I hrvatska je aristokracija posezala za tamburicama pri predstavljanju strancima. Primjer za to je grofica Lilla Pejačević, koja je 1906. u obiteljski dvorac u Našicama pozvala učenički tamburaški zbor iz Osijeka. I sljedeće su godine održali koncert, a sudionik je zapisao: "Naročito je pratila živim interesom naš program mlada contessa Dora, koja uživa glas vrsne skladateljice" (S.n. 1913:47). Potom je grofica Lilla pozvala tamburaše da sviraju pred njezinim gostima, "mnogim odličnim aristokratima iz Engleske". Uspjeh je bio potpun, jer "zvuk tamburice mora da se je hladnokrvnim Englezima osobito svidio, jer se na njihovim licima opažao izražaj radosti", a na kraju su svi, pa i plemići iz Engleske, zaplesali kolo (S.n. 1913:53).

Gostovanja domaćih tamburaša po Europi

Europom su putovala razna hrvatska tamburaška društva: profesionalna i amaterska, gradska i ona iz malih mjesta, ženska, studentska i dr. Jedno je gostovanje osobito pribavilo pozornost javnosti (ne samo hrvatske). U kolovozu 1889., tijekom svjetske izložbe u Parizu, priređena je i velika svečanost otvaranja nove zgrade sveučilišta Sorbona, na koju su bili pozvani i hrvatski studenti. Njih 16 je bilo iz društva "Merkur", a 12 iz "Kola".¹⁹ Na putu su se zaustavili u Innsbrucku i održali koncert u tamošnjem *Habsburgerhofu*. Anonimni je austrijski izvjestitelj o tome zapisao: "Tuj nečujemo (...) primitivne i halabučne ciganske muzike, već milozvučne akorde s najfinijimi nuancami. Ovo se osobito opaža kod hrvatskih narodnih plesovah, kao što i u potpouru-u iz opere 'Faust'" (S.n. 1889). Izvjestitelja vjerojatno nije iznenadio samo repertoar nego i način izvođenja, jer je narodni instrument bio u rukama studenata.

Reportaža o doživljajima zagrebačkih tamburaša u Parizu objavljivana je djelomično u tisku, ali i opisana u bilješkama Milana Stahuljaka (1986:kut. 60). Čini se da su hrvatski tamburaši bili vrlo uspješni: nakon njihova koncerta brojna im je publika klicala "Vive la Croatie!" Sveučilište Sorbona tom je prigodom bilo puno studenata iz raznih dijelova Europe, pa tako i iz Budimpešte. Mađarski studenti su prišli Zagrepčanima i nazdravili im, što ovi nisu mogli primiti bez rezerve zbog tadašnje političke situacije tj. pozicije Hrvatske u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Jedan je tamburaš zapisao: "Razumjeli ih baš mnogo nismo jerbo su govorili mađarski, nu uzklici 'Éljenek a Horvátok!' dali su nam

---

u kojima niti je postojala tradicija tamburaštva, niti su stilske odlike tradicijske glazbe dotičnoga područja imale ikakve srodnosti sa stilskim odlikama tamburaške svirke" (Ceribašić 1998:178).

¹⁹ Zanimljivo je da Benjamin Zeininger u spomenici "Kola" samo šturo spominje to gostovanje — piše samo to da je 5. kolovoza "lijep broj" članova "Kola" ispratio tamburaše na kolodvor (1892:251). Još je neobičnije da inače vrlo pedantan glazbeni pisac Antun Goglia u kasnijoj spomenici "Kola" (1942:54-55) gostovanje u Parizu ne spominje niti jednom riječju.

razumjeti, da nakana nije bila zla, pa smo im se i mi liepo hrvatski zahvalili."²⁰

Pariz je u to doba bio prepun ljudi – samo do mjeseca kolovoza zabilježeno je više od 2.000.000 posjetitelja na svjetskoj izložbi i novom Eiffelovom tornju. Među onima koji su tim povodom nastupali bilo je i drugih tamburaša iz Hrvatske, primjerice tamburaška kapela Ignje Roesmara s dirigentom Sladačekom (Ban 1995:61), no gostovao je i tamburaški sastav iz Mitrovice, koji spominje Mijo Majer u vrlo zanimljivom odlomku članka iz *Narodnih novina*: "Tamburaški sborovi, ako su inače vrstni, svoje djelovanje nemoraju ograničiti lih na čisto narodne melodije, nego se mogu poslužiti također produktom moderne glasbe. To isto potvrdio je i glasoviti estetski kritičar Albert Wolf u Parizu. Pošto je ovaj naime čuo najprije samo Mitrovačke tamburaše, koji su također u Parizu bili, te koji su svojom nespretnom i nevještom udesbom slab odjek naših narodnih pjesamah, dobio je on slabo mnijenje o tamburici, nu slušajući naše Merkuraše, promienio se je njegov sud brzo tako, te im je obećao da će taj svoj sud prvom prilikom u svom 'Figaru' izreći" (Majer 1889).²¹

Indirektnu potvrdu da je Wolf ispunio svoje obećanje našla sam u članku Mije Majera, objavljenom nekoliko godina kasnije, gdje piše kako naše tamburaške družine za vrijeme izložbe "nađoše u Francuza mnogo odziva, a najotmjereniji Pariški list 'Figaro' pohvalio je tamburu u velike" (Majer 1892:36).

Gostovanje tamburaša u Parizu ostavilo je traga i na repertoar – voditelj "Merkura" Ivan Miletić skladao je mazurku *La belle Parisienne*, koja je uskoro postala vrlo popularna u Hrvatskoj (Andrić 1962:14).

Putovanja nisu hrvatske tamburaše vodila samo prema zapadu nego i prema istoku Europe. Godine 1910. su *abiturienti* (đaci s položenom maturom) iz Osijeka, pod vodstvom Zlatka Hafnera, proputovali Balkan priređujući u svakom većem mjestu koncerte s pjevanjem i tamburaškom glazbom. Tako su u srpnju stigli i do Carigrada, gdje su održali koncert u palači Dolma Badže pred sultanom Mehmedom V. Prema izvješću u *Tamburici*, sultanu se njihovo muziciranje svidjelo te ih je nagradio počasnom diplomom i dvjema zlatnim kolajnama (S.n. 1910:46).

Budući da vrsnoća hrvatskih tamburaških ansambala koji su nastupali u Europi nije bila uvijek zadovoljavajuća, na Prvom tamburaškom sastanku u Zagrebu 1907. skladatelj i dirigent Artur Gervais

²⁰ "Hrvatski djaci u Parizu: Izvještaj tamburaškog sbora hrv. sveučilištne omladine u 'Kolu' o svom putovanju i djelovanju u Parizu. 31. kolovoza 1889." Prijepis iz novina (Stahuljak 1986:kut. 60).

²¹ Možda se u ovom primjeru, poput napisa austrijskog izvjestitelja iz Innsbrucka, ne radi o prosudbi repertoara, nego izvođenja, i to prema kriterijima koje je imao kritičar tzv. ozbiljne glazbe. Sličan je slučaj opisala Naila Ceribašić (nastup opernih pjevača i tamburaša u Beču 1942.) i ustvrdila da "se s priličnom sigurnošću može pretpostaviti da [izvedba] nije bila toliko loša, koliko je bila tradicijska" (Ceribašić 1998a:116).

predložio je da se putovnice izdaju samo onim tamburaškim družinama "koje budu vještačkim nalazom za dobre i sposobne pronađene" (Gervais 1907:38). Katkad je i mjesto gdje su nastupali izazvalo skandal: tako je u Pragu 1907. stanoviti "kroatische tamburaschen-Chor" svirao u *ozloglašenoj* kavani "London", u koju "uredan čovjek u opće ne može da ide, jer je ondje sastanak najnemoralnijih praških djevojaka" (S.n. 1907:32).

Nisu samo muškarci nosili tamburice u svojim kovčezima na putovanjima po Europi, jer je u razdoblju o kojemu govorim bilo nekoliko ženskih tamburaških ansambala. Jedan od njih je bio "Erstes Warasdiner Croatisches Original-Tamburiza-Damen-Tanz- u. Gesangs-Ensemble 'Rodoljub'", u kojemu je svirala i stanovita gospođa Žimbreg iz Bednje. Podatke o tom ansamblu doznajemo iz pisma što ga je Milan Stahuljak 1916. dobio kao odgovor na svoje pismo, koje je očito obilovalo pitanjima.²² Prema iskazu gospođe Žimbreg, Varaždinski damski ansambl putovao je Europom u godinama prije Prvoga svjetskog rata. U nekim su mjestima ostajale duže, a u Dresdenu čak dvije godine. Žene nisu obavljale sav posao za ansambl – postojala su i tri muškarca koja su svirala u ansamblu, a muškarci su bili i priređivači skladbi.²³ Glavninu su reperoara činile koračnice i šlageri te preradbe popularnih melodija Schuberta, Verdija, Lehara i sl. Na repertoaru su imali i skladbe hrvatskih skladatelja (primjerice Š. Bosiljevac: *Slovenac i Hrvat*) kao i čeških skladatelja koji su dugo živjeli u Hrvatskoj (D. Hruza: *San zaručnice, Karišik hrvatskih napjeva*, V. Brož: *Valovi Jadranskog mora i Nazdravica Mornara*). Publika ih je najljepše primila u Rusiji i Poljskoj, gdje su im klicali: "Bravo Kroatke!" U Njemačkoj su ih častili pivom i osobito tražili da sviraju pjesmu *Ti si, Milko, moja, moja, moja*, u kojoj je i publika sudjelovala, a u Italiji su im pljeskali jedino kad bi svirale neku talijansku glazbu. Magdalena Žimbreg je očito svirala i u ansamblu "Kapelle Graničar", budući da se u pismu spominje kolajna koju je dobila u Freiburgu 1907. (na kolajni je prezime Šestanjan, vjerojatno njezino djevojačko prezime).

---

²² Uz pismo nalazi se i fotografija-razglednica ansambla, koju ovdje objavljujemo.

²³ Opis tih priređivača zanimljiv je, premda ne donosi slavna imena: "Simon Pović, Hrvat, Bosanac. Umro u Zagrebu 1915. Petar Lihtar, Zagorac, stolar iz Zaboka. Harmonizaciju učio u Dresdenu. Josip Rohbacher, Slavonac, doseljenik (švab porodica). U Münchenu učio harmonizaciju. Ouvertire priudešivao. Ova posljedna dvojica žive i negdje su sa društvom u svijetu."

Pismo iz ostavštine Stahuljak donosi još jedan zanimljiv podatak: članice društva su nosile razne narodne nošnje "što je veći efekt [na]pravilo, no hrvatski narodni kostimi su se uvijek najviše sviđali". U ono se vrijeme od profesionalnih svirača nije ni moglo očekivati strogo poštovanje autentičnih nošnji. To je ponajbolje potvrdio voditelj ansambla Stefan Hegyi, porijeklom iz Varaždina, koji je početkom 20. stoljeća vodio i tamburaški orkestar dječaka iz okolice Varaždina koji se zvao "Serbish-Ungar Tamburiza-Bauern-Knaben Kapelle". Nekog anonimnog Varaždinca zasmetalo je što su dječaci na fotografiji-razglednici u odijelima učinjenima prema nošnji iz šestinske okolice, "a na glavi im se naherila kao šaka na oku lička i dalmatinska crven-kapa, što nikako ne pristaje onoj nošnji" (S.n. 1909:69).

Pisac nadalje prigovara Hegiju da nazivom svog ansambla "svojata tamburicu za Magjare". Bez obzira na te prigovore Hegyjeva je karijera bila odlična, a od 1902. nastupao je u Americi u sastavu "Braća Hegyi" i kasnije "Balkan" (Kolar 1975:12-13).²⁴

Postoje i drugi primjeri gdje se ljubitelji hrvatske tamburice žeste stoga što se ona ne tretira kao *hrvatski* instrument. Primjerice, 1903. godine u *Tamburici* se donosi vijest da je nadvojvotkinja Izabela u Mohaču priredila večeru njemačkom caru Vilimu na kojoj su svirali "igrači na tamburama magjarskom specijalitetu", a potom slijedi komentar: "Već i ovo naša miljenče, za koje smo mislili, da nam ga nitko ne može oteti, već i njega nam otimlju. Al' ne ćete, ne damo mi naše tamburice, pa i što će ona Magjarima, zar nemaju svoje ciganske egede i cimbale?" (S.n. 1903c).

²⁴ Kolar piše kako je Stjepan Hegyi s braćom svirao u Hrvatskoj oko 1890. u sastavu "Mješoviti tamburaški zbor Varaždinac".

Borba za "našu" tamburicu (pri čemu se ne misli samo na hrvatsku) bila je uporna, što pokazuje i sljedeći primjer. U Pragu je "Severočeska jednota" priredila zabavu, na kojoj su u "ciganskom šatoru" svirali tamburaši. Ogorčeni pisac članka "Najnoviji tamburaški škandal" oštro je reagirao: "Mi smo osvjedočeni, da dotični označeni nijesu hotimice htjeli našu tamburicu profanirati — ta poznamo ljubav češkoga naroda k nam i k našem glazbalu — ali ipak moramo ovakav način sniženja jugoslovenske glazbe javno i strogo korit" (S.n. 1907).

Kada se dakle uzme u obzir da su Europljani tih godina slušali ne samo hrvatske nego i srpske tamburaše, koji su im katkad bili predstavljeni i kao mađarski ili ciganski, u narodnim nošnjama odabranima već prema potrebi i efektivnosti, a izvodili su međunarodni repertoar, onda nije ni čudo da nisu mogli jasno razlikovati jedne od drugih. Potvrdu za to nalazimo u opereti *Vesela udovica* Franza Lehára, praižvedenoj 1905. Publika je s lakoćom mogla prepoznati da je zamišljena zemlja Pontevedro, iz koje potječe većina glavnih likova (npr. Danilo i Njeguš), zapravo Montenegro, tj. Crna Gora. Na početku drugog čina, na rođendanskoj proslavi u Parizu nastupaju i glazbenici iz "Pontevedra". Lehár je zapisao u partituri: "tamburaschen kapelle ad libitum", međutim po svoj prilici mu je bilo stalo jedino do imitacije folklorne glazbe bilo kojeg područja jugoistočno od Austro-Ugarske Monarhije. Naime, u libretu je na tome mjestu oznaka "Guslaren", a tamburaši se i ne spominju.

Hrvatski iseljenici i tamburaška glazba

Povijest tamburaške tradicije među hrvatskim iseljenicima u SAD-u već je dobro istražena (Kolar 1975, March 1983 i dr.), te je ovaj dio teksta zamišljen samo kao dopuna toj temi, prije svega s podacima koje sam pronašla u *Tamburici* i ostavštini Milana Stahuljaka.

Najintenzivnije razdoblje migracije južnih Slavena iz Austro-Ugarske bilo je između 1880. i 1914. U Sjevernoj Americi prvi tamburaški ansambli su osnovani potkraj 19. stoljeća i uskoro su postali toliko rašireni i, čini se, popularni da su nastupali na najprestižnijim mjestima, primjerice na koncertu u Carnegie Hallu 1900. godine (Kolar 1975:6).

Čini se da je kolanje informacija i muzikalija teklo u oba smjera, pa su se tako u onodobnoj Hrvatskoj svirale i američke pjesme u obradbi za tamburaški sastav. Primjerice na dočeku Nove godine 1905. u Virovitici program je započeo skladbom Neila Moreta *Hiavatha — Koračnica iz obljubljenih američkih pjevak* (S.n. 1906:4). Godine 1907. hrvatski su tamburaši mogli kupiti "amerikanski valcer" *Teddy Roosevelt*, što ga je skladao Milutin Farkaš (S.n. 1907:20). Vjerojatno je Farkaš znao da je nekoliko godina prije američki tamburaški sastav "Živila Hrvatska" svirao

serenadu predsjedniku Theodoru Rooseveltu.²⁵ Tamburaši su i poslije bili gosti na svečanostima u Washingtonu, D.C., tako je društvo "Zvonimir" godine 1913. sviralo prigodom inauguracije predsjednika T. W. Wilsona (Crnković 1933:4).

Kao što su hrvatska tamburaška društva putovala po Europi, tako su i tamburaška društva u Americi poduzimala turneje, a možda je najambicioznija bila ona iz 1903. godine. U *Tamburici* je najavljeno da jedno društvo namjerava poslije izložbe u St. Louisu "proputovati sve veće gradove u sjevernoj i južnoj Americi, zatim preko Indije, Japana i Kineske sa Manžurskom željeznicom u Rusiju te dalje Crnim morem u Carigrad i.t.d." (S.n. 1903:28). Za taj ogroman put bile su predviđene tri godine, a oni koji su se željeli priključiti tom društvu mogli su se javiti u uredništvo *Tamburice*, ako su bili spremni sami snositi putne troškove. U kasnijim brojevima časopisa nema daljnjih vijesti o tom tamburaškom pothvatu.

Američka tamburaška društva trebala su potporu iz domovine, ponajviše u vidu muzikalija, instrumenata i učitelja. Dobivali su i poduku te najnovije vijesti iz tamburaškog života u Hrvatskoj putem mjesečnika *Tamburica*, izdavanog u Sisku između 1903. i 1914. godine, koji je redovito donosio u prilogu tamburaške partiture.

Godine 1906. u *Tamburici* je objavljen članak naslovljen: "Na znanje svim tamburaškim društvima u Americi" (Majnarić 1906:37).²⁶ U njemu Juraj Majnarić, zborovođa hrvatskog tamburaškog i pjevačkog društva "Prognanik" iz Kansas Cityja obaviještava tamburaška društva da je nedavno započeo s "udešivanjem i izdavanjem" tamburaških partitura iz "Američko-Englezkih komada", koje će u Sisku objaviti Janko Stjepušin. Uistinu godinu dana poslije u prilogu *Tamburice* počinju izlaziti Majnarićevi aranžmani: *Home Sweet Home – Dom sladki dom, američki walcer* (uz br. 3), *The Tale of the Turtle Dove Tivo Step – Kornjača i golub, američka polka* (uz br. 5) i 1909. *Rosna kapljica – Dew Drop, američka škotska* (uz br. 8; naslovnice ovdje objavljujemo). Produkcijски lanac u izdavanju ovih aranžmana je bio prilično kompliciran: Hrvat Majnarić skupio je u SAD-u američke pjesme, aranžirao ih i poslao u Hrvatsku, gdje su se tiskale da bi bile ponovno poslone hrvatskim društvima u Americi. Nije stoga čudno da je došlo do grešaka: *Kornjača i golub* je vjerojatno bio ples "two step", a ne "tivo step", kao što je otisnuto na muzikaliji. Veći je problem što je gotovo sigurno u originalnom naslovu bila riječ "turtle-dove", dakle grlica, no u hrvatskom se prijevodu crtica između dviju engleskih riječi izgubila pa je u naslovu, kao i na pripadajućoj slici, podijeljena na dvije životinje: kornjaču i goluba. Skladba *Rosna kapljica* još je zanimljivija – to je "američka

²⁵ W. Kolar (1975:5) ne spominje koje je to godine bilo, dok Siniša Leopold (1995:67) izričito piše da se to zbilo 1900. godine, no Roosevelt je postao predsjednikom tek 1901. g.

²⁶ U uredničkom komentaru ispod članka se dodaje da je pretiskan iz američkog *Narodnog lista* i da se ponovno objavljuje jer *Tamburica* ima u Americi mnogo pretplatnika.

škotska", dakle ples šotiš. Na naslovnici je prikazana scena iz Indije, premda glazba dakako uopće nije indijska, a jedan slon u surli nosi — — bugariju.²⁷

Osim u sjevernoj Americi, hrvatski se tamburaški sastavi djelovali su i u Južnoj Americi, poslije u Australiji i Novom Zelandu, pa i u Africi. Primjerice 1903. godine osnovan je Tamburaški zbor u Johannesburgu, koji je kod Stjepušina naručio tamburice i zbirku partitura. Časopis *Tamburica* je to pozdravio i dodao: "Tako će sada evo i u Transvalu umjesto burskih i englezkih topova odzvanjati milozvučni glasovi naše tamburice i u tom žarkom predjelu svijeta" (S.n.1903b:7).

Manje je poznato da je tamburaša bilo i u Aziji. U ostavštini Milana Stahuljaka (1986:kut. 60) nalazi se prijepis članka iz 1895. godine u kojemu saznajemo da je prije više od 100 godina u sjevernom Vijetnamu jedan Hrvat osnovao tamburaški ansambl: zvao se Antun Jordan i bio je pripadnik francuske vojske u tadašnjoj Indokini (danas Vijetnam). Budući

²⁷ Neobična je podudarnost da u Indiji postoji instrument koji se zove tambura. Pitanje je mogao li je to Stjepušin znati.

da je Jordan bio iz Siska, moguće je da je tamo naučio raditi tamburice (npr. u Stjepušinoj tvornici). U gradu Tuyen Quangu sam je počeo izrađivati instrumente, potom je okupio svirače – francuske časnike i naučio ih svirati, te tako osnovao "Prvo azysko tamburaško društvo 'Lyra'".²⁸ Nedostajale su im muzikalije, pa je Jordan pisao tamburaškim društvima u Hrvatskoj (npr. Obrtno-radničkom društvu "Sloga" u Sisku) i molio ih da mu pošalju partiture. Pošto ih je dobio, u pismu zahvale je poslao sliku svojeg sastava, koja je na žalost izgubljena,²⁹ kao i dva koncertna programa iz Vijetnama. Srećom znamo barem imena skladatelja (uglavnom njemačkih) koje su izvodili, a među njima su i hrvatski autori: Farkaš, Stöhr i Katkić. Jordan je kasnije živio u SAD-u i vodio tamburaško društvo "Zora" u Allegheni, Pa (1903. i 1904.), te podučavao druge tamburaše ("Jelačić" u Rutlandu, Ills; "Bog i Hrvati", Whiting, Ind.) (S.n. 1903a:4, 1904b:60, 1904c:63 i 65, 1904:87).

Antun Jordan se bavio i skladanjem, na uspomenu na Tonking (Indokinu) napisao je *Anamit polku*, a u Sisku mu je objavljen *Indochina Marsh* (odnosno *Tonkineska koračnica*). Čini se da je u ono doba bila u Hrvatskoj popularna glazba iz Indokine, primjerice skladatelj Dragutin Hruza autor je skladbe *Mala Tonkinoesa – kineski škotski ples*, objavljene kao glazbeni prilog *Tamburice*.³⁰

Na kraju

Nakon Prvoga svjetskog rata tamburaška je glazba u hrvatskim gradovima izgubila onu svrhu koju je imala u doba Monarhije. O zanimljivoj povezanosti tamburaške glazbe i političkih prilika pisala je Ruža Bonifačić (1995), došavši u tom povijesnom pregledu do uključivo Domovinskoga rata. No tamburica je izgubila vezu s hrvatskim građanstvom još mnogo prije, između svjetskih ratova. Godine 1925. anonimni pisac žali za prošlim vremenima i tvrdi "da je bilo bolje i ljepše po mladeži kad je dokolicu tratila uz tamburicu već [a ne uz] flašu, flirtovanje, nogomet i kino", a ne razumije zašto tamburaške zborove ne osnivaju intelektualci "koji se nipošto ne bi smjeli 'stiditi', da su u mladosti bili 'tamburaši'" (S.n. 1925:2-3).

Čini mi se da je potrebno na temelju dosadašnje literature te građe na koju je uputio ovaj članak napisati detaljnu povijesnicu tamburaške glazbe u Hrvatskoj u razdoblju od 1880. do 1918. Takav bi opsežan rad morao dati pregled repertoara i društava u Hrvatskoj i obližnjim zemljama

²⁸ U literaturi se navodi da je Jordan sastavio tamburaški zbor od urođenika-domorodaca (Andrić 1962: 38, S.n.1903:4). No vjerojatnije je da su to bili francuski časnici. Razlike su i u navođenju godine: moglo je to biti i 1897. (S.n. 1903:4).

²⁹ Na kraju prijepisa nalazi se podatak da sliku ansambla iz Indokine posjeduje Avelin Stahuljak u Klanjcu, dakle stariji Milanov brat. Zahvaljujući ljubaznosti Tihomila Stahuljaka, njegova nećaka, doznala sam da je slika izgubljena.

³⁰ Prilog br. 12, 1908. Na naslovnoj nam se stranici umjesto ljupke djevojke iz Indokine smiješi skladatelj.

(pritom bi od velike pomoći bile stalne rubrike u *Tamburici*: "Dopisi" i "Sitne vesti"). Bogatstvo repertoara bilo je složeno i zanimljivo, pa bi trebalo razmotriti opravdanost podjele onodobnog tamburaškog muziciranja koju je naveo Josip Andrić: "profesionalno-primitivni (narodne pjesme, kola, potpurijski aranžmani) i amatersko-koncertni (izvorne kompozicije za tambure)" (Andrić 1977:543). Možda bi čak trebalo odrediti jesu li skladbe Ivana Zajca (*Koncertni allegro* i *Koncertno kolo*) doista "najviši umjetnički domet u tamburaškoj muzici" (Andrić 1977:544), te kako je tamburica ušla i u hrvatsku operetu, na primjer u operetu *Barun Trenk* Srećka Albinija (1908). Popisi skladatelja za tamburaške ansamble, kao i podaci o do sada poznatim skladateljima, mogli bi se nadopuniti, a nije isključeno da se poneka skladba iz glazbenih priloga *Tamburice* ponovno uvrsti u repertoar.³¹

Trebalo bi odgovoriti i na neka temeljna pitanja koja su začudo dosad ostala neodgovorena, primjerice gdje je točno održan prvi tamburaški koncert u Zagrebu 1880. godine i što je bilo na njegovu programu. Takva bi povijesnica mogla uključiti i podatke o glazbovanju na srodnim instrumentima, primjerice citri (u ostavštini M. Stahuljaka nalazi se bogata građa o povijesti citre u Hrvatskoj), a širi kontekst zahvatio bi i gitaru, te od 1920-tih godina i mandolinu. Premda se znaju ključne osobe zaslužne za promicanje tamburaške glazbe, bilo bi potrebno o njima opširnije pisati — primjerice o tome koliki je utjecaj Franje Ks. Kuhača. Evo samo jednog primjera: na temelju njegove rasprave (Kuhač 1906) objavljene u *Tamburici* časopis je bez ikakva uredničkog objašnjenja promijenio ime u *Tanburica* (i slijedom toga pisao o instrumentu tanburici), no nakon više od godinu dana opet se vratilo staro ime. Janku Stjepušinu moglo bi se posvetiti više pozornosti, a možda i potražiti dokumentaciju njegove tvornice i izdavačke kuće. Budući da katalog Milenijske izložbe (S.n. 1896) navodi čak 18 proizvođača tamburica iz Hrvatske koji su tada izlagali, možda bi cjelokupna proizvodnja tamburica (zaključno sa Stjepanom Gilgom u razdoblju između svjetskih ratova) bila vrijedna zasebnog poglavlja.

I na kraju, uvijek se može dopunjavati odgovor na pitanje "tko su bili svirači, promicatelji tamburice u hrvatskim gradovima?" Usprkos iscrpnoj priči o dubrovačkim tamburašima, mi o njima nismo doznali ništa (npr. kojih su bili zanimanja; odakle su bili, iz Dubrovnika ili okolice), a najzanimljivije je pitanje tko je zapravo svirao u Jordanovom tamburaškom društvu u Indokini, jesu li to bili francuski časnici, kao što piše u sačuvanom pismu, ili su to bili urođenici (Vijetnamci? Stanovnici grada Tuyen Quanga?).

A za potpunu sliku navedenog razdoblja morali bi se istražiti i izvori u Europi (novinski izvještaji, pregledi koncertnog života i sl.), prije svega u

³¹ Članovi jednog zagrebačkog tamburaškog ansambla koji su za potrebe ovog rada prosvirali Majnarićeve obrade rekli su mi da im se vrlo sviđa "amerikanska" polka *Kornjača i golub*.

zemljama gdje su djelovala ili gostovala tamburaška društva, kako bismo zaista mogli saznati je li i u kojoj mjeri tamburica bila uspješan predstavnik Hrvatske.

NAVEDENA LITERATURA

- Andrić, Josip. 1962. *Tamburaška glazba: Historijski pregled*. Slavonska Požega: [vl. naklada].
- Andrić, Josip. 1977. "Tamburaška glazba". U *Muzička enciklopedija*. Sv. 3. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 543-544.
- Ban, Branka. 1995. *Glazbena kultura Vukovara: Kultura hrvatskog nacionalnog identiteta*. Osijek: Matica hrvatska.
- Blažeković, Zdravko. 1990. "Komercijalizirani folklorni glazbeni sastavi u hrvatskim urbanim sredinama druge polovine 19. stoljeća". *Zvuk* 5:69-72.
- Bonifačić, Ruža. 1993. "Uloga rodoljubnih pjesama i tamburaške glazbe u Hrvatskoj početkom 1990-ih: Primjer neotradicionalne grupe 'Zlatni dukati'". *Arti musices* 41/1:185-222.
- Bonifačić, Ruža. 1995. "Changing of Symbols: The Folk Instrument Tamburica as a Political and Cultural Phenomenon". *Collegium Antropologicum* 19/1:65-77.
- Ceribašić, Naila. 1998. *Folklorna glazbena praksa i kulturna politika: Paradigma smotri folkloru u Hrvatskoj*. Disertacija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.
- Ceribašić, Naila. 1998a. "Heritage of the Second World War in Croatia: Identity Imposed Upon and By Music." U *Music, Politics, and War: Views from Croatia*. Svanibor Pettan, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 109-129.
- Crnković, Rudolf. 1933. *Sa "Zvonimirom" po Americi: Zapisci 5 godišnjeg tamburaškog putovanja*. Chicago: [vl. naklada].
- Gervais, Artur. 1907. "Predlozi I. tanb. sastanka". *Tamburica* 4/10:38.
- Gjivanović, Antun. 1906. "Iz veselih dana 'hrv. dil. tamburaškog zbora' u Dubrovniku". *Tamburica* 3/7:29-30.
- Goglia, Antun. 1942. *Spomenica povodom 80-godišnjice društva: Hrvatsko pjevačko društvo "Kolo" u Zagrebu*. Zagreb: [HPD "Kolo"].
- Kolar, Walter W. 1975. *A History of the Tambura*. Vol. II: *The Tambura in America*. Pittsburgh: Duquesne University Tamburitzans Institute of Folk Arts.
- Kuhač, Franjo Ksaver. 1906. "O ugodbi tanburice, o popunjenju tanburaškog orkestra i o glazbenim nazivima". *Tamburica* III/10: [prilog].
- Leopold, Siniša. 1995. *Tambura u Hrvata*. Zagreb: Golden marketing.
- March, Richard. 1983. *The Tamburitzan Tradition*. Ann Arbor: University Microfilms International.

- Majer, Mijo (M.). 1889. "(Koncert Merkurovih tamburašah)". *Narodne novine* 55/209:229.
- Majer, Mijo (M. M.). 1892. "Nešto o tamburanju". *Gusle* 1/5:36.
- Majnarić, Juraj. 1906. "Na znanje svim tamburaškim društvima u Americi". *Tamburica* 3/9:37.
- Mutak, Vjekoslav. 1938. "Naša tamburaška glazba: Đački i građanski zborovi u Zagrebu koncem prošlog i početkom ovog stoljeća". *Hrvatski dnevnik* 3/897:14.
- Novak, Mijat. 1869. *Kronika izvrsnijih tamburašah i drugih narodnih glasbenikah, pjevačah i plesačah obojeg spola*. Zagreb: [tiskara] Lj. Gaja.
- Stahuljak, Milan. 1905. "[Biografija]". *Tamburica* 2/2:7-8.
- Stahuljak, Milan. 1908. "Tambura u Beču". *Tamburica* 5/10:56.
- Stahuljak, Milan. 1929. "Hrvatska tamburica opet na počasnom mjestu." *Seljačka prosvjeta* 4/3-4:41-45.
- Stahuljak, Milan. 1986. *Ostavština Milana Stahuljaka*. Arhiv Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu, kutija 60.
- Tamburica, hrvatski tamburaški zbornik. 1903-1913.*
- Tamburica koledar za prostu godinu 1911. s cijenikom partitura i tambura*. Sisak: [Stjepušin?].
- Tomašek, Andrija. 2000. *Njih šesnaestero: Obitelj Stahuljak u hrvatskoj glazbi*. Zagreb: HUOKU – Hrvatska udruga orkestralnih i komornih umjetnika.
- Zeininger, Benjamin. 1892. *Hrvatsko pjevačko društvo "Kolo" u Zagrebu: Jubilejski spis*. Zagreb: [HPD "Kolo"].
- Županović, Lovro. 1980. *Stoljeća hrvatske glazbe*. Zagreb: Školska knjiga.
- S.n. 1889. "Tamburaški zbor 'Merkur' u Innsbrucku". *Narodne novine* 55/184:138.
- S. n. 1895. "Kralj u nar. zem. glasbenom zavodu". *Narodne novine* 51/237:3.
- S.n. 1896. *Kraljevine Hrvatska i Slavonija na tisućgodišnjoj zemaljskoj izložbi Kraljevine Ugarske u Budimpešti 1896*. 2. dio: *Popis izložitelja i izložaka*. Zagreb: Tiskarski zavod "Narodnih novina".
- S.n. 1903. "Jedno tamburaško društvo u Americi...". *Tamburica* 1/4:28.
- S.n. 1903a. "Novo tamb. put. društvo". *Tamburica* 1/1:4.
- S.n. 1903b. "Sitne viesti". *Tamburica* 1/2:7.
- S.n. 1903c. "Tamburica magjarski specijalitet!" *Tamburica* 1/4:27.
- S.n. 1904. "Dopisi". *Tamburica* 1/12:87.
- S.n. 1904a. "Prvi častnički tamb. zbor". *Tamburica* 1/6:31, 38.
- S.n. 1904b. "Rutland, Ills, 25. ožujka". *Tamburica* 1/9:60.
- S.n. 1904c. "Tamburaško društvo 'Zora'". *Tamburica* 1/10:63, 65.
- S.n. 1905. *Cienik Prve sisačke tvornice tamburah*. Fotokopija tiskanog cjenika. Pohranjeno u knjižnici Instituta za etnologiju i folkloristiku.

- S.n. 1906. "Sitne vijesti". *Tamburica* 3/1:4.
- S.n. 1907. "Dopis iz Praga". *Tamburica* 4/8:32.
- S.n. 1907a. "Najnoviji tamburaški škandal". *Tamburica* 4/6:24.
- S.n. 1907b. "Nove Farkašove partiture". *Tamburica* 4/5:20.
- S.n. 1908. "Dopisi: Gruž 14. X." *Tamburica* 5/11:65.
- S.n. 1909. "Dopisi". *Tamburica* 6/12:69.
- S.n. 1909a. "Opeka, dne 18. VI." *Tamburica* 6/5:28.
- S.n. 1910. "Abiturienti u Carigradu". *Tamburica* 7/8:46.
- S.n. 1913. "Preuzvišena gospodja grofica Lilla Pejačević kao prijateljica tamburice". *Tamburica* 10/8:46-47; 9:53.
- S.n. 1925. "Naša tamburica". *Vjesnik osječke oblasti* 2(34)/1-2:2-3.
- S.n. 1925-1926. *Cijenik prve sisačke rukotvornice tamburah J. Stjepušin – Sisak – (Croatia)*. Sisak: [vl. naklada].
- S.n. [1934?]. *Cijenik rukotvornice tambura Stjepan M. Gilg – Sisak*. Sisak: [vl. naklada?].
- S.n. 1984. "Stjepušin, Janko." U *Leksikon jugoslavenske muzike*. Sv. 2. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 378.
- S.n. 2001. *Zagrebačka fotografija u doba Habsburgovaca, katalog izložbe*. Zagreb: Muzej grada Zagreba.

TAMBURITZA – CROATIAN IMPORT PRODUCT ON THE TURN OF THE 19TH INTO THE 20TH CENTURY

SUMMARY

Playing the tamburitza had been a part of the Croatian urban population's musical lives from the year 1880, when the first tamburitza concert took place in Zagreb, until 1918. This is documented in so-far not well researched sources: the journal *Tamburica* (published in Sisak from 1903 to 1914 by Janko Stjepušin, the owner of a tamburitza factory) as well as in the legacy of Milan Stahuljak (kept the Archive of HGZ – Croatian Music Institute). In the cities, the tamburitza was played by amateurs, who were the members of the intelligentsia, and who considered the playing the tamburitza to be their contribution to the fight against the Habsburg dominance. During that period, the tamburitza music was a mode to present Croatia to the foreign visitors (such as tourists and eminent politicians). The urban circles were soon joined by both foreign and Croatian aristocracy. The promotion of Croatia through the tamburitza music was conducted by amateur and professional societies who used to travel through European east and west. However, the tamburitza was not automatically accepted as a *Croatian* instrument, for which were the musicians and the texts about them (advertising, printed media) to blame, and which resulted in the non-satisfaction of the Croatian public. Already known history of the tamburitza ensembles in the United States the author enriches by the data on the tamburitza scores – arrangements of the American songs published in the journal *Tamburica*. The emigrant tamburitza ensembles that should also be taken into consideration are the ones founded around the year 1900 in South Africa (Johannesburg) and Indochina (today's Vietnam).

Keywords: tamburitza, history, Croatia